

МЕДІА-КОМУНІКАЦІЯ

УДК 001.3:001.817:316.77

Володимир Різун



ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНІ НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ І ПРО НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ВЗАГАЛІ

Артикуляція наукових проблем у науці — річ надзвичайно важлива і потрібна. Важлива, тому що поза всяким сумнівом наука тримається на вирішуванні проблем, які штовхають науковців на пошук істини, що призводить до появи нових об'єктів досліджень, нових методів пізнання, змінюють наукову методологію в цілому, допомагають систематизувати теоретичні знання. Наукові проблеми потрібні для того, щоб бачити перспективу наукового розвитку, планувати наукові дослідження, зрештою, захищати докторські дисертації, а проблемності в докторських вимагає система атестації наукових кадрів в Україні [1]. Якщо серйозно, то без наукових проблем ні доктором не стати, ні науково-дослідної лабораторії не організувати... Ми не беремо тих поширених нині випадків, коли здобування ступеня доктора наук чи відкриття НДЛ далекі від самих потреб науки.

Докторська дисертація, за вимогами ВАК, відрізняється від кандидатської однією суттєвою деталлю: кандидатські дисертації спрямовуються на виконання поставлених перед молодими ученими наукових завдань у межах існуючих методології та теорії. Ці завдання формулюються відомими вченими, які саме й займаються вирішуванням наукових проблем, здатні їх артикулювати. Вони розуміють, що треба виконати в науці на підступах до проблеми, — і роздають молодим ученим теми магістерських чи кандидатських дисертацій, з надією, що результати їхніх досліджень і слугуватимуть науці у вирішенні тієї чи іншої проблеми. Тобто молоді учені вирішують наукові проблеми опосередковано, вони, власне, працюють у рамках якоїсь

проблеми під керівництвом ученого, тобто мають до неї дотичне відношення.

Докторські дисертації, навпаки, присвячені власне науковим проблемам, і здобувач ступеня зобов'язаний не тільки артикулювати конкретну проблему, а й вирішити її. Метою й завданнями докторського дослідження є саме наукова проблема; методи й методика обираються такі й так, що це дозволяє оптимально вирішити проблему. Результати дослідження і висновки дисертації передбачають констатацію доконаного факту — вирішення проблеми.

Як шукати наукові проблеми? Де вони знаходяться? Запитання, знову ж таки, важливі і потрібні. Проблеми науки лежать у самій науці і ніде інде! Їх треба чітко відрізнити від звичайних наукових питань, що постають перед ученими і які треба вивчати. Наука — то постійний пошук способів пізнання і власне процес пізнання дійсності. Але як відрізнити звичайне наукове питання, яке полягає у необхідності дослідження якогось об'єкта, від наукової проблеми, яка теж спрямована на дослідження об'єкта? «У розвитку наукового знання обов'язково виникають ситуації, коли нові явища, раніше невідомі факти вимагають свого пояснення. Однак рівень існуючих знань, категоріальний апарат науки виявляються для цього недостатніми. Така ситуація називається проблемною. Усвідомлення цієї ситуації, породженої суперечностями між обмеженістю існуючого знання та потребою в його подальшому розвитку, веде до постановки наукових проблем» [5]. Шукати наукові проблеми слід не у самій пізнаваній дійсності, а у науковій літературі: монографіях, наукових статтях, виступах на наукових конференціях, дисертаційних дослідженнях тощо.

Якщо з приводу якогось явища, сторони дійсності, процесу в науці існують різні думки, що заважає порозумінню вчених, а тим більше, коли це неоднозначно впливає на підходи в інженерії, виробництві, суспільній діяльності і т. д., тоді достеменно можна говорити про існування наукової проблеми, яку негайно треба вирішувати. Про проблему ще кажуть, що це «знання про незнання» [5]. Але це не просто незнання: ми всі знаємо, що ми чогось не знаємо, але не будь-яке незнання є проблемним для нас, а тільки те, яке створює життєві перешкоди, бо ми не володіємо способами задовольнити себе швидко необхідним знанням, бо у кожного свої підходи для «виходу з незнання». Тобто річ не в самому незнанні, а в наших неможливостях зрзу-

міти чи в ситуації недоступності об'єкта або неоднозначності тлумачення. «Проблема є не знанням, а станом нерозуміння» [6].

Проблема (від гр. *problema* — перешкода, труднощі, завдання) — у широкому розумінні складне теоретичне або практичне питання, яке вимагає вивчення; у науці — суперечлива ситуація, яка виступає у вигляді протилежних позицій щодо тлумачення якихось явищ, об'єктів, процесів та вимагає адекватної теорії для її пояснення [4]. До наукових проблем можна діставатися різними шляхами: від проблем діяльності, виробництва, коли шукають шляхи порозуміння за допомогою науки, а виявляється, що і в самій науці немає однозначного розуміння явища, сторони, процесу, так і безпосередньо через опрацювання наукової літератури. Джерелами наукових проблем, таким чином, може бути сама наукова література, а також учені як носії системних знань з розумінням тих суперечностей, що існують у їхній науці. Чи можна вважати незнання про щось науковою проблемою? Ні. Непізнане і незнання не становить для самої науки проблеми, якщо науковці тихо-спокійно користуються виробленою ними системою знань і в рамках тієї системи досліджують нове чи не переймаються відсутністю певних знань, бо ті незнання не заважають науковцям працювати. Для того, щоб відсутність знання про щось стало науковою проблемою, необхідно щоб це незнання вже розглядалося науковцями як перешкода в пізнанні та було суперечливим чи стало причиною наукового конфлікту. Тому обґрунтування актуальності теми у докторських дисертаціях на зразок: актуально, бо не вивчено, не досліджено, — зовсім не свідчить про наукову проблемність дослідження. Необхідно вказати, до яких суперечностей в науці призводить недослідженість цього явища, і на прикладі наукової літератури показати цю суперечність.

Може виникнути запитання: де ж набрати стільки добре артикульованих у науці проблем під усіх бажаючих писати докторські дисертації? Відповідь: наука не може керуватися необхідністю захищати докторські дисертації. Хто сказав, що у нас має бути стільки, а не стільки докторів? У науці має бути стільки докторів, скільки вирішено наукових проблем. Наукова проблема — у фіксованому прихованому протиріччі. Якщо науковці фіксують протиріччя у підходах до явища, сторони дійсності, процесу, періодизації, класифікації, ролі певної особистості і т. п. і це протиріччя спостерігається у процесі зіставлення монографічних описів, навіть навчально-методичної літератури,

дисертацій, наукових статей, матеріалів наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів тощо, — тоді з упевністю можна констатувати факт наявності конкретної наукової проблеми. Безперечно, кожна з точок зору у цій латентній науковій суперечці повинна бути забезпечена своєю аргументацією, доведена результатами досліджень. Враження має створюватися таке, що кожен учений висловлює істинну точку зору, але факт залишається фактом — їхні дослідження дають або різні результати, або приводять до різних висновків. Може, проблема у невалідних методах чи в некоректній інтерпретації якихось теоретичних положень? Як би там не було, але така ситуація створює проблему для науки, яку необхідно вирішувати.

Наукова проблема — у науковому конфлікті. Наукове протиріччя може набути ознак наукового конфлікту. Кожна зі сторін відстоює свої наукові принципи, підходи, свою наукову позицію. Така конфліктна ситуація вимагає негайного втручання науковців і розв'язання наукової проблеми, що породила конфлікт. Наукова проблема — у різнотлумаченні. Наукове співтовариство може не конфліктувати, але констатувати різнобачення стосовно тих чи інших наукових предметів. Різні точки зору спокійно вживаються одна з одною, що є підставою для науковців використовувати ці різнотлумачення для визначення актуальності теми досліджень, проте їхні дослідження не розставляють крапок над «і». Різнотлумачення спокійно продовжує співіснувати в науці і далі.

Наукова проблема — у поглядах різних наукових шкіл. Наукова толерантність щодо співіснування неоднакових поглядів на те саме веде до утворення різних наукових шкіл у тлумаченні тих самих явищ, процесів, сторін. Позитивним у цьому факті є лише той багатющий теоретичний, методичний, дослідницький досвід, якого набули наукові школи. Але «задавленість» і глибоке «занурення» в історію невирішених наукових проблем не йде на користь суспільству в цілому та науці зокрема. Саме такі наукові проблеми вельми достойні роботи великих наукових колективів та докторів наук. У питанні визначення наукових проблем слід розрізняти власне наукові проблеми та проблеми тієї чи іншої галузі, яку обслуговує наука.

Проблеми життя і проблеми науки — це не те саме. Якщо в галузі існують проблеми, наприклад проблема порушення професійних принципів діяльності, це не означає, що в науці така проблема існує:

наука навпаки дає однозначну відповідь через дослідження галузі, що проблема порушення профстандартів діяльності є, але наука може однозначно і чітко інтерпретувати причини та підказати галузі, як вийти з ситуації. Ця підказка матиме вигляд рекомендацій і не матиме характеру дослідження. Тобто галузева проблема не є науковою проблемою для докторського дослідження.

За яких умов галузеві проблеми можуть стати науковими? Лише за однієї умови, якщо для пояснення причин, шляхів вирішення галузевої проблеми науковцями будуть пропонуватися різні підходи, що спиратимуться на теоретичні різнотлумачення, протиріччя. Власне, галузеві проблеми не стають науковими, вони породжують або тягнуть за собою якісь наукові проблеми. Цілком можливо, що галузь сама подолає свою проблему, а наука так і залишиться «при своїх інтересах». Використання галузевих проблем у дослідженнях можливе як аргумент на користь прикладного значення досліджень, що з вирішенням тих чи інших наукових проблем будуть вирішені й конкретні проблеми галузі.

Аналіз докторських досліджень у вітчизняній науці показує, що, на жаль, питання наукової проблемності наших докторських далеке від ідеалу. Так, наприклад, «актуальність обраної для дослідження теми зумовлюється становленням у мовознавстві нової культурологічної парадигми, що вимагає перегляду усталених у мовній семантиці й семіотиці уявлень і розробки нової методології та методики дослідження культурно детермінованих мовних феноменів», а об'єктом дослідження є «національно-мовні картини світу... чотирьох мов...» Але ж становлення нової культурологічної парадигми не обов'язково є науковою проблемою, це швидше — велике наукове завдання, яке під силу колективові дослідників. Тут маємо справу не стільки з проблемою у самій мовознавчій науці, скільки з проблемами організаційного плану: підняти новий напрям, закласти нову методологію і т. д. Коректно було б, з точки зору проблемності, показати, що зі становленням нового напрямку виникли, наприклад, розходження в інтерпретації даних. І показати це слід було б на протиріччях, відображених у науковій літературі. Для дослідження необхідно було б обрати ту наукову проблему, яка й виникла на межі старої та нової методології.

Чи може бути докторською дисертацією новий науковий напрям, нова теорія? Це взагалі некоректна постановка питання в рамках од-

нієї дисертації. Один здобувач докторського ступеня не може бути розробником теорії чи наукового напрямку, оскільки це справа колективна, це зусилля багатьох учених — молодших і старших. Такі речі викладаються у монографічних роботах, — і не в одній, а в багатьох! Бо щоб можна було говорити про новий науковий напрям як реальний шлях у науці, для того має з'явитися наукова школа, ціла група послідовників нового підходу. Апостолом серед них може бути доктор наук чи здобувач наукового ступеня доктора, але то не завдання докторського дисертаційного дослідження приватизувати колективний труд і привласнити інтелектуальний внесок кожного. Ще приклад. «Зіставне дослідження семантики на міжмовному рівні належить до однієї з найважливіших і актуальних проблем мовознавства кінця ХХ ст. ...Нерозробленість проблем зіставної лексичної семантики етикетної лексики... пояснюється рядом причин...» І серед тих причин — жодної проблемної для мовознавчої науки. Чому зіставне дослідження належить до актуальних проблем мовознавства кінця ХХ ст. — також залишається незрозумілим. «В Україні в останнє десятиріччя особливої гостроти набула проблема залежності політичної орієнтації багатьох ЗМК від їх фінансових зв'язків з політично-економічними угрупованнями»: маємо факт підміни наукової проблеми галузевою.

«Метою роботи є цілісний зіставно-типологічний аналіз слов'янської обрядової концептосфери у формальному й семантичному планах, з'ясування закономірностей її структурного й семіотичного моделювання в синхронії та діахронії». У такому визначенні мети зовсім не простежується наукова проблемність. А може її і нема? Натомість маємо постановку серйозного наукового завдання, що під силу здобувачеві або кільком здобувачам кандидатського ступеня. Аналіз взагалі не може бути самоціллю, він не може бути й метою докторської дисертації, оскільки не зрозуміло, заради чого здійснюється цей аналіз, тобто — які результати і для чого мають бути отримані? Можливо, для вирішення не прописаної тут наукової проблеми? «Актуальність дослідження визначається логікою розвитку лінгвістичної думки... а також тим, що запропонована концепція повинна ліквідувати ті диспропорції, які склалися внаслідок суб'єктивних і об'єктивних чинників між теоретичним і лексикографічним описом крилатих слів (виразів), між глибиною наукового осягнення, з одного боку, і ши-

ротою функціонування та значущістю цих одиниць у номінативній системі російської мови — з іншого». В цьому описові актуальності теми є натяк на наукову проблему: ліквідувати ті диспропорції, які склалися між теоретичним і лексикографічним описом крилатих слів (виразів). Але першочергово актуальність визначено як зумовленість дослідження логікою розвитку лінгвістичної думки, що саме по собі не є проблемою для науки, а є її закономірним розвитком.

«Актуальність теми. Спостереження за функціонуванням власних назв у художньому тексті, викладені в багатьох вітчизняних і зарубіжних публікаціях, давно потребують теоретичного осмислення». Але потреба — це не проблема! Ця потреба корелює з постановкою наукового завдання для молодого ученого систематизувати розрізнені у науці уявлення про функціонування власних назв. І не більше! Одним із важливих питань сучасної науки є питання потреби в наукових проблемах. Звичайно, часто така потреба є надуманою, породжена, делікатно сказати, особливостями організації вітчизняної науки, не завжди вмотивованим зв'язком науки з вищою школою (кожен доцент має бути кандидатом, кожен професор має бути доктором).

Як би там не було, але пошук наукових проблем бажаними здобути докторський ступінь є активним і настирливим. Кількість наукових проблем явно відстає від кількості бажаних писати докторські дисертації. Чи є вихід із цієї проблеми організації вітчизняної науки? Звісно є. Головне в цій історії позбутися артикуляції науковим співтовариством надуманих, штучних проблем. Найчастіше здобувачі докторського ступеня йдуть по шляху підміни: відсутність того чи іншого знання про щось, особливо, якщо це стосується дослідження фактів великих історичних періодів, кваліфікується як наукова проблема. При цьому здобувачі не посилаються ні на думки вчених про те, що відсутність такого знання є проблемним для науки, ні на протиріччя, які породжено в науці через брак таких знань, з посиланням на наукові джерела цих протиріч. Трапляються також випадки називання проблем галузі, того чи іншого виду діяльності науковими. Найгірші випадки — це надумані проблеми, яких насправді нема, а то й бути не може, проте через системне неволодіння колегами-науковцями предметом дослідження, історією науки, науковим матеріалом, здобувач може нав'язувати співтовариству свою проблему. Щоб уникнути та-

ких ситуацій, які описано вище, достатньо дотримуватися простих правил організації наукової справи.

1. Дослідження мають бути системними, тобто докторські дисертації повинні виконуватися у колективах, які вже працюють над вирішенням наукових проблем, а не плануватися стихійно, самотужки, тим більше недосвідченими молодими вченими.

2. Необхідна не просто попередня експертиза пропонованого дослідження на проблемність через подання здобувачем розлогої наукової аргументації того, що в науці ця проблема вже існує (експерти зобов'язані перевірити цю аргументацію; вони самі мають володіти знаннями про цю проблему), а потрібна апробація цієї проблеми в наукових виданнях, дискусіях, виступах. Іншими словами, здобувач повинен розпочати наукову дискусію з приводу проблемного питання в науці. Через участь у цій дискусії наукового співтовариства фактично стане очевидним те, наскільки поставлене питання є насправді проблемою. Це стане очевидним і для самого здобувача, і для наукового консультанта, і для кафедри чи лабораторії.

3. Провідні вчені у своїй галузі зобов'язані виступати зі сторінок наукових видань, з трибун конференцій, круглих столів, оприлюднюючи проблемні в науці питання, розв'язуючи дискусії і таким чином формуючи список наукових проблем і створюючи сприятливі умови для здобувачів наукового ступеня доктора наук. Безперечно, одного лише оприлюднення «світилом науки» проблемного на його думку питання замало. Має відбутися обговорення цього питання науковцями, що підтвердить або не підтвердить думку «світила науки» щодо проблемності питання.

Чи можна і як треба формулювати нову наукову проблему? Хто це має робити? Формулювати нові наукові проблеми можна і потрібно. Формулюють наукові проблеми відомі вчені, які мають досвід дослідницької, науково-організаційної роботи, які ведуть наукові напрями, керують підготовкою наукових кадрів, займаються вивченням становлення наукової думки, історією науки. Зрештою, учений будь-якого рангу може поставити перед науковою громадою питання про існування якоїсь проблеми в науці. Але це перший крок, який має бути зроблено в плані постановки проблемного питання. Проблема має набути гласності через її проголошення у вигляді наукової статті, виступу на конференції і т. п. Нову наукову проблему може бути

вперше піднято і в монографічному, а також у дисертаційному дослідженні тощо.

Наступним і обов'язковим кроком є обговорення на сторінках наукових видань проголошеної проблеми, особливо тієї, яка має лише декларативний характер, хоч і з вуст відомого вченого. Саме в обговоренні може бути знято питання про проблемність і розставлено крапки над «і» або ж увиразнено, поглиблено проблемне питання. Декларація наукових проблем без належної аргументації, а лише на основі наукової інтуїції властива молодим наукам або новим науковим спеціальностям, де ще недостатньо наукової літератури чи не існує узагальнювальних робіт, що стосуються історії наукової думки. У цьому випадку постановка питання про наукову проблему є фактично початком наукової дискусії, в межах якої й буде сформовано документально-аргументальний корпус доведень на захист суперечливих відносно того чи іншого явища точок зору. У випадку ж старих наук найчастіше постановка питання про наукову проблему передбачає цитування суперечливих точок зору, різних тлумачень того самого, чого абсолютно достатньо для розуміння наукової проблеми. Хоч це і не знімає питання широкого обговорення проголошеної проблеми, оскільки ймовірність того, що реально існуюча в науці проблема є все одно надуманою, перебільшеною, — завжди існує.

Формування нової, двадцять сьомої галузі науки в Україні без сумніву категорично поставило питання про новий методологічний підхід в науці в цілому. Ім'я цьому підходові визначено — соціальнокомунікаційний підхід (пишеться одним словом), так як історики сповідують історичний підхід до явищ, біологи — біологічний, фізики — фізичний, філософи — філософський. Одне й те саме явище, потрапляючи в лоно якоїсь науки, отримує підхід цієї науки до його дослідження. Так, слово у філології буде розглядатися з точки зору його будови, змісту, функції; у психології — з точки зору засобу впливу або вираження психічної діяльності; у соціології як маркер для розмежування соціальних ролей чи груп і т. д.

Важливим для нас, як переважно вчених-журналістикознавців, є розуміння зміни наукового середовища вивчення журналістських матеріалів. Філологічний підхід до журналістського тексту — це одна наукова парадигма опису тексту як об'єкта дослідження, соціальнокомунікаційний підхід — зовсім інша парадигма. Якщо акцент при

філологічному підході робився на виражальні засоби змісту, то за соціальнокомунікаційного підходу акцент робиться на технологічно заданих соціальних функціях змісту, його соціальній ролі, суспільному призначенні, визначеному «виробниками змісту».

Соціальнокомунікаційний підхід — це підхід, який передбачає аналіз явищ в контексті суспільної взаємодії соціальних інститутів, засобів, соціальних ролей. Переосмислення звичних явищ з точки зору соціальних комунікацій — це включення їх в систему соціальної взаємодії: як журналістика впливає на соціум, як бібліотеки формують суспільство і т. д. Таким підходом ми зможемо відрізнити науку соціальні комунікації від інших наук — філологічних, історичних, педагогічних і т. д. Так, аналіз тематики видань поза дослідженням її залежно від сприймання в соціумі та поза вивченням впливу цієї тематики на соціум так і залишиться філологічним дослідженням, можливо історико-філологічним. Соціальнокомунікаційний підхід до тематики видань передбачає не просто опис змісту цієї тематики, а дослідження її в контексті продукування цієї тематики соціальнокомунікаційними інститутами та функціонування її в соціумі, впливу на соціум, вивчення відгуків соціуму на тематику.

Соціальнокомунікаційна парадигма принципів дослідження явищ обов'язково включає:

- 1) вивчення явища в контексті суспільної взаємодії суб'єктів спілкування;
- 2) визначення функціонального статусу явища в цьому контексті взаємодії;
- 3) визначення залежності явища від мети, завдань і характеру суспільної взаємодії.

Соціальнокомунікаційний підхід у науці висуває вимогу щодо опису соціальнокомунікаційних методів досліджень. Безперечно, це мають бути в першу чергу загальнонаукові методи, пристосовані до умов нової наукової галузі. По-друге, це мають бути спеціальні методи, які базуються на розумінні соціальної взаємодії між суб'єктами спілкування. До таких спеціальних методів слід віднести інформаційний метод дослідження, який є не просто методом, а є особливим методологічним підходом до вивчення соціальних комунікацій.

Формування української науки про журналістику в лоні ідеї про соціальні комунікації має свою давню, але не таку вже й добре випи-

сану історію. Очевидним фактом залишається те, що соціальнокомунікаційний підхід до журналізму не був методологічним орієнтиром на шляху журналістикознавчої думки в Україні, хоч безперечно українські журналістикознавці добре усвідомлювали, особливо в радянські часи, роль і місце журналістики в системі суспільно-партійних відносин. Українська наука про журналістику формувалася як самодостатня теорія, але переважно на методологічних засадах науки про філологію, оскільки підготовка журналістів та й сама наука виростили з філологічних студій, черпаючи з інших наук, особливо суспільних, певні поняття та підходи.

З 90-х років у сфері українського журналістикознавства почало формуватися крило комунікаційних, зокрема масовокомунікаційних, розвідок. Власне, від теорії журналістики почала відбруньковуватися теорія масової комунікації. Проте до початку XXI ст. не можна говорити про існування теорії масової комунікації як самодостатньої теорії, тим більше відокремленої від теорії журналістики. Тільки з 2000-х років почала формуватися теорія масової комунікації як загальна теорія, зокрема, для журналістики, видавничої справи й редагування, реклами та ПР. З 2007 р. в Україні серйозно заговорили про теорію соціальних комунікацій, яка стала фактично методологічною основою для журналістикознавства, теорії видавничої справи і редагування, реклами і ПР, бібліотекознавства, книгознавства, соціальної інформатики, документознавства та теорії інформаційної діяльності. Це означає, що всі реалії журналістики починають отримувати соціальнокомунікаційну інтерпретацію.

У цьому плані очевидно є проблема в науці про соціальні комунікації зі сповіданням нової методології досліджень: висновки експертної ради ВАК із соціальних комунікації дуже часто супроводжуються зауваженнями убік спецрад щодо некоректності формулювання тем, визначення об'єктів досліджень, цілей і завдань дисертантів з погляду дотримання паспортів наукових спеціальностей із соціальних комунікацій і неприпустимості при цьому залишатися в лоні філологічних та педагогічних наук. Окрім того, експертна рада розглянула автореферати тих робіт з політології, соціології, педагогіки, які не виправдано зазіхають на соціальнокомунікаційні об'єкти досліджень, залишаючись у своїх науках. Отже, відкритими є питання: що являє собою методологія досліджень в науці про соціальні

комунікації? Які методи і методики мають застосовуватися для проведення соціальнокомунікаційних досліджень? Явище комунікації є об'єктом вивчення багатьох наук — філології, соціології, психології, філософії, політології та ін. Ніхто не сподівається, що з виникненням галузі науки «соціальні комунікації» цей об'єкт мирно перейде з лона тих наук до нової наукової галузі. Спілкування як явище завжди виступало й виступає зняряддям, способом, формою різних процесів, поведінки, що вивчаються багатьма науками. Так, форми, види і зміст спілкування у різних соціальних групах безперечно буде цікавити соціологів, оскільки комунікація тут може виступати соціальним маркером як для конкретної людини, так і для групи чи соціуму в цілому. А вивчення механізмів мовлення у психолінгвістиці не може не охопити й вивчення процесу спілкування, адже воно є природним середовищем для мовлення.

Простий огляд літератури в електронному каталозі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за пошуковими словами «комунікація» та «спілкування» дає перелік джерел близько тисячі, серед яких дисертації, монографії, навчальні посібники з різних галузей наукового знання. Проте це не є підставою вважати, що комунікація як явище не є самодостатнім об'єктом дослідження. Проблема тут в іншому — в тому, що виділення цього об'єкта відбулося через різні науки, що й спричинює непорозуміння серед науковців: наука про комунікацію має право на самостійне життя чи знання про спілкування повинне належати якійсь уже існуючій науці? Власне для сучасної науки постає проблема: комунікації — це самодостатній об'єкт вивчення чи він належить виключно іншим наукам? У вирішенні цієї проблеми слід відштовхуватися від визнання поліоб'єктності самого комунікаційного поля науки: від комунікації (спілкування) як природного процесу взаємодії людини з людиною та людей з людьми в різних ситуаціях — від побутових до офіційних, від міжособистісних до публічних — аж до соціальних комунікацій як спеціально визначеної, «технологічно поставленої» соціальної взаємодії суспільних інститутів з соціумом.

Україна пішла по шляху виділення окремої наукової галузі і створення метатеорії на основі знань інших наук. У російській науці соціальні комунікації знайшли місце в соціології культури (за УДК — універсальною десятковою класифікацією), а здобувачі наукових

ступенів отримують ступінь кандидата або доктора соціології. Звування питань комунікації до соціологічної проблематики звичайно не виправдане. Однак не варто перебільшувати й самодостатність науки про соціальні комунікації як самостійної галузі, оскільки де-факто ця наука залишиться ще довго дуже залежною від поняттєво-категоріального апарату соціології, психології, філології, філософії тощо. Їй важко буде формувати свою теорію через те, що основні комунікаційні категорії «комунікант» і «комунікат» в плані аналізу їхньої поведінки, функціонування все-таки належатимуть соціології і психології.

Питання наукової кваліфікації соціальних комунікацій в деяких моментах є принциповим. Той факт, що в Росії соціальні комунікації стали частиною соціології культури призвело до того, що при індексуванні наукових статей, авторефератів, монографій, дисертацій російські вчені кваліфікують соціальнокомунікаційні дослідження як соціологічні. Пропонований у російському варіанті індекс 316.77 «соціальна комунікація» входить у розділ «соціологія культури», а також «соціологія», що не зовсім відповідає логіці поділу наукових сфер в Україні та й логіці розподілу наукових знань взагалі. Більш логічним би виглядало присвоєння соціальним комунікаціям індексу, наприклад, 315, що дало б можливість на рівних правах розглядати соціальні комунікації, як і соціологію, у групі 3 SOCIAL SCIENCES. STATISTICS. POLITICS. ECONOMICS. TRADE. LAW. GOVERNMENT. MILITARY AFFAIRS. WELFARE. INSURANCE. EDUCATION. FOLK LORE.

Дуже принциповим у цьому плані є інше питання — питання статусу явища «соціальні комунікації». Це вчення чи наука? У чому ж самотність соціальних комунікацій? У тому, що саме по собі явище належить до сфери інженерних вчень. Різниця між інженерними вченнями і наукою полягає в тому, що наука передбачає продуктивну діяльність людини, спрямовану на отримання знань, якими людство ніколи раніше не володіло, а інженерні вчення — репродуктивну діяльність, тобто використання тих знань, які людству вже відомі (наприклад, для проектування будинків, морських суден, приладів тощо). Будь-яке інженерне вчення — це насамперед питання пошуку й розробки новітніх технологій та організація справи на основі технологій. Тобто інженерні вчення завжди технологічно спрямовані. Соціальні

комунікації — це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо (не соціальний інжиніринг є складовою соціальних комунікацій, як пише Г. Г. Почепцов [2], а принципово-соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу. У цьому випадку цілком зрозумілим та природним є використання даних тих наук, які досліджують спілкування в контексті психологічної, соціологічної чи іншої проблематики. Статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів. Технологія соціального спілкування виступає різновидом гуманітарних технологій [3], спрямованих на управління людиною, групами, суспільством і суспільствами в плані налагодження соціальної взаємодії за допомогою передачі соціально значущих знань. Таким чином, вчення про соціальні комунікації належить до таких вчень, як радіотехніка, кораблебудування, машинознавство тощо, які на пострадянському просторі мають статус технічних наук. Проте не будемо доводити цієї тези, оскільки соціальна інженерія у нас не розглядається як технічна наука, яка зводиться поки що переважно до проектування пристроїв. Цілком очікуваним є той факт, що соціальна інженерія займе достойне місце серед технічних наук, які складатимуться з соціалотехнічних та матеріалотехнічних наук. Такий розвиток подій, однак, змушує нас дивитися на соціальні комунікації через призму технологічного вчення. Соціальнокомунікаційні розробки мають включати насамперед нові методи, методики, техніки, технології соціального комунікування залежно від соціальних умов, соціальних суб'єктів, соціальних структур. У той же час архіважливим питанням для побудови технологічних систем, ініціювання соціалотехнологічних процесів є питання матеріалознавче, яке у соціальній сфері складається зі знання про людину (людинознавство на базі психології, психофізіології та інших суміжних наук) та знання про соціальні структури, соціальні інститути і соціум в цілому (суспільствознавство на базі соціології, історії, політології, бібліотекознавства, архівознавства тощо) та знання про засоби, наприклад текстознавство, документознавство, книгознавство. Соціальне матеріалознавство є невід'ємним атрибутом знання про соціальні комунікації. Підхід до соціальних

комунікацій як інженерного вчення має принципове значення для розуміння організації соціальнокомунікаційної справи, підготовки кадрів, а також проведення досліджень у цій сфері. Повертаючись до питання про індексацію наукових текстів у галузі соціальних комунікацій, цілком логічно було б скористатися загальним розділом УДК 007 (Activity and organizing. Information. Communication and control theory generally (cybernetics). «Human engineering», який цілком підходить до соціальних комунікацій та до наукових спеціальностей цієї нової наукової галузі. У розділі 007 є досить важливі для соціальних комунікацій як інженерного вчення елементи опису:

- activity and organizing: соціальні комунікації є обов'язково організованою активністю (діяльністю);
- information: основним засобом, що забезпечує соціальну взаємодію, є соціальна інформація, тобто знання, відомості, ідеї, емоції тощо;
- communication and control theory generally (cybernetics): якщо під кібернетикою розуміти як теорію управління, то системи соціальних комунікацій являють собою по суті кібернетичні системи;
- «human engineering»: соціальні комунікації завжди технологічні і належать до сфери гуманітарних технологій, до сфери інженерних вчень, соціальної інженерії.

Тому для України цілком логічним буде індексування соціально-комунікаційних розробок як 007 з уточнювальними індексами, наприклад:

007:304:070 (преса)

007:304:659 (реклама, інформаційна робота, зв'язки з громадськістю)

007:304:659.1 (реклама)

007:304:659.3 (масова комунікація, інформування, висвітлення суспільних тем)

007:304:659.4 (зв'язки з громадськістю)

Отже, з появою соціальних комунікацій як інженерного вчення і науки про соціальні комунікації постали нові проблеми у самій молодій науці. Це проблема розмежування соціальних комунікацій як інженерного вчення, або соціальних комунікацій у системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії), і науки про соціальні комунікації, у розмежуванні проблемних питань власне інженерного вчен-

ня і проблемних наукових соціальнокомунікаційних питань. Науки про соціальні комунікації Чи може соціальна інженерія та інженерне вчення бути власне об'єктом вивчення й дослідження? Звичайно. Інженерне вчення як об'єкт вивчення лежить в освітній площині і є основою для підготовки кваліфікованих кадрів. Продукти соціальної інженерії та діяльність на застосування інженерних знань можуть у свою чергу ставати об'єктом дослідження і формувати науку про соціальну інженерію, яка досліджує поведінку, функціонування й саморозвиток інженерних систем (пристроїв, засобів, кібернетичних систем тощо). Соціальнокомунікаційні науки нині мають ще претензійну назву, бо поки що це аспекти соціальноінженерного вчення, яке використовує дані психології, соціології, філології, політології. Що ж може бути об'єктами дослідження в науці про соціальні комунікації?

По-перше, будь-який вид соціальної комунікації в цілому може підлягати дослідженню як з точки зору становлення цього виду (історичний підхід для вивчення становлення виду соціальної комунікації); з'ясування суспільної природи та форм існування соціальної комунікації й кожного її виду залежно від суспільно-політичних умов тощо (онтологічний підхід); дослідження функціонування компонентів, елементів, складників кожного виду соціальної комунікації та взаємозв'язків між ними (системний підхід); дослідження вияву того чи іншого виду соціальних комунікацій залежно від вибору конкретних суспільно-політичних умов серед наявних альтернативних умов, чинників (інформаційний підхід).

По-друге, можна виділити ряд актуальних вже на сьогодні питань для соціальнокомунікаційних досліджень, наприклад: інституціалізація, морфологізація, ієрархізація громади як суб'єкта-комуніката соціальних комунікацій; формування суб'єктно-суб'єктного підходу в системі соціального комунікування; протидія та ризики в соціальній комунікації, а саме ризики, які спричинені пасивністю суб'єкта-комуніката; вивчення механізмів перетворення суб'єкта-комуніката на об'єкта; формування загальної, політичної, медійної культури у членів громади як способу боротьби з пасивністю громади. Так, формування виду соціальної комунікації в системі влада-громада передбачає активну роль громади, становлення громадянського суспільства.

Насамкінець необхідно зрозуміти, що становлення нової наукової галузі і наукових спеціальностей у цій галузі передбачає вирішення

життєво важливих для функціонування науки проблем як у плані її розмежування з тими науками, у лоні яких вона формувалася, так і в плані формування нової наукової думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Докторська дисертація: повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права» (Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.vak.org.ua/docs//maininfo/law_acts/award_procedure.doc)
2. *Почепцов Г.* Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей / Почепцов Г. — К. : Альтерпрес, 2010. — 254 с.
3. *Різун В. В., Бондаренко Н. В., Тетеріна О. Б., Фурдуй М. І.* Гуманітарні технології / Різун В. В., Бондаренко Н. В., Тетеріна О. Б., Фурдуй М. І. — К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1994. — 60 с.
4. Сущность научной проблемы. Гипотеза как форма развития науки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://sireo.narod.ru/Philosophy/ques59.htm>
5. Формы научного познания [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://bobysh.ru/lecture/filosofia2/23.html>
6. *Цофнас А. Ю.* Типы научных проблем [Электронный ресурс] / Цофнас А. Ю. — Режим доступа : <http://www.philosoph.onu.edu.ua/elb/tsofnas/2.pdf>

Одержана 1.12.2013